

บทที่ 5

การพัฒนาประชาธิปไตยตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาประชาธิปไตย

การพัฒนาของประเทศไทยตามแนวทางทุนนิยม ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ เกิดความแตกต่างในรายได้มาก ความร่ำรวยกระจุกอยู่กับคนกลุ่มเดียว ขณะที่คนส่วนใหญ่ของประเทศยากจน เศรษฐกิจของประเทศถูกรอบงำโดยต่างชาติ ก่อให้เกิดปัญหาสังคม เช่น การเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม อากาศและน้ำเป็นพิษ วัฒนธรรมทุนนิยม ทำลายน้ำใจ ประเพณี ศีลธรรมครอบครัว และชุมชนอันเป็นสถาบันหลักของไทย ขัดแย้งกับวัฒนธรรมไทยแต่เดิมมาของ จักรทิพย์ นาถสุภา (2544, หน้า 1-2) จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่ผ่านมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งเชิงทรัพยากร เป็นการพัฒนาที่เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา เป็นการพัฒนาไม่ยั่งยืน ความไม่สมดุลของการพัฒนา คือ ภาพสะท้อนของปัญหาโครงสร้างระบบเศรษฐกิจที่แยกส่วน ภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม ภาคการค้าและบริการ รวมถึงการแบ่งแยกการพัฒนาด้านต่าง ๆ ออกจากกัน คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา และสาธารณสุข ไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ภาคเกษตรกรรมทั้งชาวไร่ ชาวนา ชาวสวนและชาวประมง จึงถูกกำหนดให้เป็นภาคการผลิตเพื่อสร้างระบบเกื้อหนุน การเจริญเติบโตของภาคการผลิตอื่น เช่น อุตสาหกรรมการผลิตสินค้าและบริการ ส่งผลให้เกษตรกรและชุมชนไทยในปัจจุบัน ตกอยู่ในสภาพที่ต้องพึ่งพาคนอื่นไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ทำให้ขาดกระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเอง เกิดภาวะหนี้สิน เกษตรกรและชุมชนดำรงชีพอยู่ในวงจรของหนี้สิน สภาพการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดข้อจำกัดในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยปัจจัยและคุณค่าสำคัญอันเป็นพื้นฐานของการประกอบการวิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การจัดการผลผลิต และทรัพยากรทุกขั้นตอน โดยภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อพัฒนา

เศรษฐกิจสังคมและการเรียนรู้ของชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, วิจิต นันทสุวรรณ และจ่านง แรกพินิจ, 2544, หน้า 23)

การพัฒนาการเมืองไทย: ประชาธิปไตยที่ไม่เคยพอเพียง

วัฒนธรรมทางการเมืองอันล้ำหลังของไทยนั้น อาจารย์บุได้ว่ามีสาเหตุมาจากความไม่พอเพียงของบรรดานักการเมือง ทหาร และนักธุรกิจที่เป็นตัวละครทางการเมือง ตลอดจนบรรดาประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยนั่นเอง

วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยทั้งที่เป็นแบบอำนาจนิยม แบบอุปถัมภ์ของชนชั้นนำ และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าของประชาชนนั้น ล้วนแสดงออกซึ่งความไม่พอเพียงทั้งสิ้น สำหรับกลุ่มชนชั้นนำ ได้ผลักดันเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาใช้อำนาจรัฐนั้น ส่วนใหญ่เข้ามาตัวเปล่า และหมายมั่นปั้นมือจะกอบโกยผลประโยชน์ ซึ่งควรจะเป็นของประชาชนทั้งประเทศไปเป็นของตนและพวกพ้อง ทั้งนี้โดยอาศัยความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ สำหรับประชาชนกลุ่มใหญ่ที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้านั้นก็ขาดความมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้บริหารประเทศ อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมประชาธิปไตย ในขณะที่ประชาชนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่พยายามเข้ามามีบทบาททางการเมือง ในบางครั้งก็มีส่วนร่วมจนเกินความพอเหมาะพอควร ด้วยการเรียกร้องประโยชน์ของปัจเจกบุคคล อย่างไม่ขอบเขตขาดสติและปัญญา เรียกร้องเพื่อชัยชนะของฝ่ายตน จนหลงลืมประโยชน์สาธารณะ (ฉานทิธิ์ สันตะพันธุ์, 2550)

ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งไม่ว่าระดับชาติหรือระดับท้องถิ่น การรณรงค์หาเสียงของผู้สมัครส่วนใหญ่ขาดความพอเพียง ต่างทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ชัยชนะในการเป็นตัวแทนเข้าไปในสภา การเมืองที่สุดโต่งนี้ มีการใช้เงินมากมายมหาศาล ทั้งก่อนและหลังเลือกตั้ง มีการแทรกแซงสื่อมวลชน องค์การอิสระ ทำลายระบบควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญหมดสิ้น จนทำให้ความสมดุลของโครงสร้างทางการเมืองการปกครองที่รัฐธรรมนูญวางไว้เสียไป (ฉานทิธิ์ สันตะพันธุ์, 2550)

เมื่อปี พ.ศ. 2548 ที่ผ่านมามีวิกฤตการณ์ทางการเมืองก็อุบัติขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เกิดปรากฏการณ์การเผชิญหน้าของประชาชนที่ต่างก็อ้างเอาความจงรักภักดีเป็นอาวุธ

เพื่อหมายจะทำลายล้างฝ่ายตรงกันข้าม โดยมีได้คำนึงถึงเหตุและผล ว่าทั้งสถาบันและองค์พระมหากษัตริย์จะทรงระคายเคืองเบื้องยุคลบาทเพียงใด แสดงให้เห็นว่าการกระทำของบางกลุ่มนั้น มิได้น้อมนำกระแสพระราชดำรัส “พอเพียง” มาใส่เกล้าใส่กระหม่อม และดำเนินตามให้สมกับที่อ้างตนว่าเป็นผู้จงรักภักดี

การพัฒนาที่ยั่งยืน

นักวิชาต่างประเทศให้ความหมายของคำว่า “sustainable development” แตกต่างกันไป เช่น UN Commission on Environment and Development--UNCED (2012) ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอม ยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง (United Nations Environment Programme)

ในขณะที่มุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก และส. ศิวลักษณ์ เห็นว่าการพัฒนากระแสหลักที่มาจากตะวันตกไม่ได้พัฒนาในหลาย ๆ มิติ ซึ่งไม่สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่ครอบคลุมการพัฒนาทั้งในมิติของการสนองความต้องการด้านวัตถุ ไปจนถึงการพัฒนาชีวิตจิตใจและสติปัญญาซึ่งเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2543) นักวิชาการไทย ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ คือ การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ เป็นการพัฒนาภายใต้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม หมายถึงต้องเริ่มเปลี่ยนถ่ายจากยุคที่เป็นการพัฒนาจากนโยบายเบื้องบน (top-down) มาเป็นการพัฒนามาจากข้างล่าง (bottom-up) โดยกระจายอำนาจการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค ซึ่งต้องอาศัยแนวคิดและกระบวนการผลักดันการพัฒนาจากข้างล่างนั่นเอง กระแสแนวคิดเช่นนี้เกิดจากการพัฒนาแบบรวมศูนย์ (growth pole) (อภิชัย พันธเสน, 2539)

ลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ ก่อให้เกิดการพัฒนาแบบองค์รวม มีลักษณะเป็นดุลยภาพ การพัฒนาที่ยั่งยืนมีปัจจัยหลัก ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ที่มีจิตสำนึกและมีศักยภาพในการพัฒนาที่ทำงานในลักษณะของการรวมเป็นองค์กร และเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนา สามารถกำหนด

ทิศทางการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยไม่ทำลายวัฒนธรรมของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะที่สำคัญคือไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถบริหารจัดการชุมชนได้ทุกเรื่องให้เกิดสมดุล นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546, หน้า 73)

การพัฒนาที่ยั่งยืนมีแนวคิดมาจาก 5 แนวทางใหญ่ ๆ ด้วยกัน ได้แก่ (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546, หน้า 73; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543, หน้า 254-265; Schmandt, & Ward, 2000)

1. ด้านนิเวศวิทยา การพัฒนาที่ยั่งยืนให้ความสำคัญลำดับสูงกับคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นเรื่องความยั่งยืนของการทำงานและประสิทธิภาพของระบบนิเวศน์ เพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนทางนิเวศน์ในระยะยาว ทั้งนี้ เพื่อส่งมอบทุนทางธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ และทุนที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ปัจจัยการผลิตและสินค้าต่าง ๆ ให้คนรุ่นอนาคตได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
2. ด้านสังคมการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่อง โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมและกลุ่มชนระดับต่าง ๆ เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่สำคัญ คือ การรักษาคุณภาพชีวิตของประชากรให้มีระดับสูงอย่างยาวนาน
3. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนยาวนานบนพื้นฐานการสงวนรักษาทุนธรรมชาติไว้ใช้ประโยชน์สำหรับคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นอนาคต ทั้งนี้จำเป็นต้องปรับปรุงโครงสร้างการผลิต การบริโภคและ การพัฒนาเทคโนโลยีที่ไม่จำเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม
4. ด้านเทคโนโลยี ต้องมีการใช้ที่เหมาะสมในการผลิต สามารถควบคุมได้ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (clean technology) มีลักษณะเหมาะสมในสภาพชุมชนซึ่งรวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความทันสมัยหากแต่ควบคุมได้ ควรเป็นเทคโนโลยีที่ผ่านการวิจัยและพัฒนาภายในประเทศ
5. ด้านการเมือง ชุมชน สามารถสร้างอำนาจต่อรองในการใช้ทรัพยากรจากภาครัฐและภายนอกได้ ศึกษาเรียนกลไกตลาดต่อรองกับภาครัฐกิจได้ รวมทั้งต้องผลักดันให้มีกฎหมายคุ้มครองการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร ขบวนการประชาสังคม แบบไม่ต้องอยู่

ภายใต้กฎระเบียบของรัฐแต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร บุคคล วิชาการ ข้อมูล เทคโนโลยีต่าง ๆ สามารถตรวจสอบการทำงานของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันกับองค์กรปกครองท้องถิ่นและองค์กรอื่น ๆ ในชุมชน เพื่อสนองตอบต่อประโยชน์ของชุมชนและมีบทบาทในการเข้าไปบริหารงานในองค์กรท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับของชุมชน

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546, หน้า 11-14) ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2542* พบว่า การพัฒนาประเทศของไทยมีหลายประเด็นที่น่าห่วง คือ มีการเติบโตในเรื่องที่ต้องการให้ลด เช่น อัตราการตายจากอุบัติเหตุและโรคร้ายแรง และมีการลดลงของเรื่องที่ควรจะมีเพิ่ม เช่น พื้นที่สีเขียวในเมือง ดังนั้น เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ทิศทางการพัฒนาประเทศไทยจึงจัดว่า อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญต่อการกำหนดความเป็นไปของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ด้วยความที่ต้องดำรงความเป็นตัวตนอย่างมีเอกลักษณ์ให้ได้ ท่ามกลางกระแสรวมเร็วแห่งสังคมยุคโลกไร้พรมแดน กระแสแห่งข้อมูลข่าวสารหรือเทคโนโลยีสารสนเทศ และระบบเศรษฐกิจทุนนิยมหรือการค้าเสรี ทำให้ประเทศไทยต้องเชื่อมโยงกับประชาคมโลกมากขึ้น ทั้งในด้านการค้า ข้อมูลข่าวสาร ค่านิยมของคนในสังคม จนเกิดการกลืนกลายทางวัฒนธรรมไป

ผลเสียของยุคโลกาภิวัตน์ได้ทำให้กระแสวัฒนธรรมและข้อมูลข่าวสารไหลผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ โดยปราศจากการกั้นกรอง ก่อให้เกิดวัฒนธรรมและบริโภคนิยม ตลอดจนความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ การมุ่งแต่เร่งอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไม่ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ กลับกลายเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคม ประชากรในภาคชนบทหลังไหลมากระจุกตัวอยู่ในสังคมเมือง การขยายตัวของชุมชนแบบก้าวกระโดดจนไม่สามารถพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานขึ้นรองรับได้ทัน ความหนาแน่นของจำนวนประชากรที่อยู่อาศัย และปริมาณรถยนต์ที่เพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดปัญหามลพิษต่อสภาพแวดล้อมอย่างมาก เนื่องจากการขาดความตระหนักและการละเลยต่อมิติตามความเป็นสังคม โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดความั่นกลอนต่อคุณภาพ

ของสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, หน้า 15-16)

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของประเทศไทย การพัฒนาแบบองค์รวมทั้งสามด้านอย่างสมดุล ได้แก่ (1) การพัฒนาเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่องในระยะยาวและเอื้อประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ของประเทศ (2) การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม และ (3) การฟื้นฟูและใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้หากไม่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm shift) การพัฒนาให้เหมาะสม โดยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวคิดพื้นฐาน พร้อมกับให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งยึดหลักทางสายกลาง เพื่อให้คนไทยมีภูมิคุ้มกันที่ดีและพึ่งตนเองได้มีการพัฒนาเป็นองค์รวม ที่ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมเพื่อให้ประเทศสามารถดำรงอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546, หน้า 17-18)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ในยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งถูกรอบงำด้วยระบบทุนนิยมกระแสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทำให้ในกลางปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยต้องประสบภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินอย่างรุนแรงส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ประมวลพระราชดำรัส

หลายท่านอาจเข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ประชาชนชาวไทย เมื่อคราวบ้านเมืองเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 จากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความตอนหนึ่งว่า (กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549, หน้า ข)

... การที่จะเป็นเสือนั้นไม่สำคัญสำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่า ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้ มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่างก็มาบอกว่าล้ำสมัย จริงอาจจะล้ำสมัย คนอื่นเขาต้องมีเศรษฐกิจที่ต้องมีการแลกเปลี่ยน เรียกว่า เศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเลยรู้สึกว่าจะไม่หรูหรา แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่าผลิตให้พอเพียงได้ ...

สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องของเศรษฐกิจแบบค้าขาย ภาษาฝรั่งเศสเรียก Trade Economy ไม่ใช่แบบพอเพียง ซึ่งฝรั่งเศสเรียก Self-sufficient Economy ที่ไหนทำแบบ Self-sufficient Economy คือเศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง เราก็อยู่ได้ไม่ต้องเดือดร้อน ...

ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครึ่งก็ไม่ต้อง อาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็จะสามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลา ไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคน ก็ใจร้อน เพราะเดือดร้อน แต่ถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้ ...

แต่หากศึกษาอย่างถ่องแท้จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนี้ จะพบว่าพระองค์ได้มีพระราชดำรัสมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร แก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ความตอนหนึ่งว่า (กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงาน-คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549)

... ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นเริ่มด้วยการสร้างพื้นฐานคือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อนด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชาเมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้วจึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป ... การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้นก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์ ...

ต่อมาได้มีพระราชดำรัสพระราชทานแก่สมาชิกสหกรณ์หุบกะพง เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2518 ความตอนหนึ่งว่า (กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงาน-คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2549, หน้า 22)

... ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมิได้หมายถึงระบบเศรษฐกิจปิด ที่ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น แต่เป็นแนวคิดที่เน้นการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนบนรากฐานที่เข้มแข็ง โดยชี้ให้ใช้หลักการตนเป็นที่พึ่งของตนเองให้ได้ก่อน จากนั้นจึงพัฒนาตนเองเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้ และนำไปสู่สังคมที่มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้ในที่สุด พอมีพอกินเป็นขั้นที่หนึ่ง ขั้นต่อไปให้มีเกียรติยศด้วยตนเอง ขั้นที่สามให้นึกถึงผู้อื่น ...

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2542 ความตอนหนึ่งว่า (สำนักงาน-คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม, 2549, หน้า 23)

... เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy คำว่า Sufficiency Economy นี้ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นตำราใหม่ ถ้ามีอยู่ในตำรา ก็หมายความว่าเราก็อบปี่มา เราลอกเขามา เราไม่ได้ลอกไม่อยู่ในตำราเศรษฐกิจ ...

ถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงเศษ 1 ส่วน 4 ก็จะพอแล้ว จะใช้ได้ เพราะว่าถ้ามีเศรษฐกิจพอเพียง เพียงเศษ 1 ส่วน 4 สมมุติว่าเดี๋ยวนี้ไฟดับ ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง ไฟดับ ไฟหลวง ไฟฟ้าหลวง หรือไฟฟ้าฝ่ายผลิตเขาดับหมด ฟังหมด จะทำอะไร ที่ที่ต้องใช้ไฟฟ้างี้ก็ต้องแยกไป บางคนต่างประเทศ เวลาไฟดับ เขาม่าตัวตาย แต่ของเราไฟดับ เราเคยชิน เราไม่เป็นไร ไฟดับ ถ้ามีความจำเป็น เศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที่เรามีเครื่องปั่นไฟ ก็ใช้ปั่นไฟ หรือถ้าขันโบราณกว่า มีดก็จุดเทียน มีทางที่ให้แก้ปัญหาเสมอ อันเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ก็มีเป็นขั้น ๆ แต่ว่าต้องดูว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ที่จะมาบอกว่า ให้พอเพียงเฉพาะตัวเอง ร้อยเปอร์เซ็นต์ เป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยน ต้องมีการช่วยกัน ถ้าไม่มีการช่วยกันแลกเปลี่ยน ก็ไม่ใช่พอเพียงแล้ว . . .

พระราชดำรัสที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2548 ความตอนหนึ่งว่า

(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงวัฒนธรรม, 2549)

. . . โครงการพระราชดำรินี้ เปิดเผยให้ทุกคนได้ทั้งนั้น แล้วก็ถ้าปฏิบัติตามโครงการพระราชดำริ ทำอย่างเศรษฐกิจพอเพียง นี้ก็ตอนนี้ นายกฯ ก็เศรษฐกิจพอเพียง ไม่จ่ายเงิน ไม่ค่อยจ่ายเงินแล้ว ใช้แต่เศรษฐกิจพอเพียง เพราะว่ามีกรม โฆษณาคู่สมรส ของคณะรัฐมนตรี ก็ชำนาญงานในเศรษฐกิจพอเพียงเก่งมาก นี้ก็อีกคนที่ทำได้ ก็เลยไม่ต้องห่วง ไม่ทราบว่าคู่สมรสขององคมนตรีจะทำเศรษฐกิจพอเพียงหรือเปล่า สงสัยว่าไม่ ไม่ทำ แต่ยังไงก็ตาม อย่างนี้เปิดให้ความกว้างขวางของเศรษฐกิจดีขึ้น ถ้ารองนายกฯ ทั้งหลายก็อาจไม่ทำ เพราะเคยชินกับเศรษฐกิจ ที่ต้องใช้เงินมาก ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง ไม่พอเพียง ถ้านั้นก็ นายกฯ อาจจะไป นายกฯ และคุณหญิงก็อาจจะให้เพื่อนนายกฯ รองนายกฯ ต่าง ๆ ทำเศรษฐกิจพอเพียงนิดหน่อย ก็จะทำให้อีกสี่สิบปีประเทศชาติไปได้ แต่นี่ก็มีแต่นายกฯ รองนายกฯ จัดการ รวมทั้งคู่สมรส ทำเศรษฐกิจพอเพียง ก็เชื่อว่าประเทศจะประหยัดได้เยอะเหมือนกัน คือถ้าไม่ประหยัด

ประเทศไปไม่ได้ คนอื่นไม่ประหยัด สำหรับคณะรัฐมนตรีประหยัด
คณะรองนายกฯ จะทำให้ไปได้ดีเยอะ . . .

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ
ในทางเศรษฐกิจ และสาขาอื่น ๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส
เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9
(พ.ศ. 2545-2549) และได้จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”
และได้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่
22 ตุลาคม พ.ศ. 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำบทความที่ทรงแก้ไข
แล้วไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน
ประชาชนโดยทั่วไป เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 มีใจความดังนี้ (สำนักงาน-
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อน-
เศรษฐกิจพอเพียง, 2547)

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน
ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน ถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหาร
ประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อ
ยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็น
ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัว ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจาก
การเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง
ในการนำวิชาต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน
จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ ของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี
และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึก ในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริตและให้มี
ความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และ

ความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว กว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน ตามคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านช่องทางต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน ประกอบด้วยความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน บนเงื่อนไขความรู้ และคุณธรรม

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ (สำนักงาน- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อน- เศรษฐกิจพอเพียง, 2547, หน้า 47)

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้น การรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืน ของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผล ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

จากการสรุปเนื้อหาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นักวิชาการจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ร่วมกันแปลงนิยามออกมาเป็นสัญลักษณ์ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ จดจำและนำไปปฏิบัติ โดยมีความหมายว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นเรื่องของทางสายกลางที่อยู่ภายใต้เงื่อนไข 2 ข้อ คือ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2547, หน้า 51)

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้ เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ และมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต และมี 3 คุณลักษณะ ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ไป คือ

2.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

2.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น ต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผล าคาว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

2.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ที่ าคาว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์ ใช้จะนำชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ไปสู่การพัฒนาที่ มั่นคง และ ยั่งยืน

จะเห็นได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางในการปฏิบัติเพื่อมุ่งให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้สมดุลทั้งจิตใจ ร่างกาย ความรู้ และทักษะ ความสามารถ เพื่อให้เทียบพร้อมทั้งด้านคุณธรรมและความรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผล รอบคอบ และระมัดระวังด้วยจิตสำนึกในศีลธรรม และคุณธรรม ทำให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และสามารถตัดสินใจโดยใช้หลักความพอประมาณ ในการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อุดม ขยันหมั่นเพียร อันจะเป็น ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ให้คนพร้อมเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น และดำเนินชีวิต อย่างมีศักดิ์ศรี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคม อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น มีสังคม ที่สันติสุข เป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ มีเสถียรภาพ และ เป็นธรรม รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานการพัฒนา ประเทศอย่างยั่งยืน นำไปสู่สังคมที่มีความสุขทั่วกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ Schumacher (อ้างถึงใน เสรี พงศ์พิศ, 2550, หน้า 45-46) ได้เขียนหนังสือเรื่อง Small is Beautiful ในบทหนึ่งได้กล่าวถึงเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ (buddhist economics) ว่าเป็น วิถีชีวิตของชาวพุทธ คือ สัมมาอาชีวะ หรือการเลี้ยงชีพชอบ เป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ มหาตมะ คานธี (อ้างถึงใน ประยงค์ สุวรรณบุปผา, 2541, หน้า 192) โดยยึดหลักอหิงสา ที่ว่า “การสถาปนาสังคมที่ไม่นิยมความรุนแรงซึ่งเกี่ยวเนื่องกับระบอบประชาธิปไตย และการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจและทางการเมือง (decentralization of economic

and political powers) ให้ขยายวงกว้างออกไป” นอกจากนี้ คานธี ยังพยายามฟื้นฟูอุตสาหกรรมในครัวเรือนให้เกิดขึ้นใหม่ และส่งเสริมให้ประชาชนนำเครื่องมือขนาดเล็ก ราคาถูกมาทำงานในบ้านของตนเอง ด้วยการลงทุนของตนเองเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับประชาชนและชาวชนบทในประเทศอินเดีย

การพัฒนาประชาธิปไตยตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปัญหาประชาธิปไตยของไทยนั้น มีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะไตรภาค ในเรื่อง (1) วัฒนธรรมทางการเมืองของไทย: รัฐธรรมนูญที่แท้จริงซึ่งยังไม่เคยถูกยกเลิก ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นปฐมเหตุแห่งปัญหาพัฒนาการทางประชาธิปไตยของไทย (2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง: แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตยและแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยการสร้างสังคมประชาธิปไตยประชาชนจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง และ (3) แนวทางการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย มีเสถียรภาพ มั่นคงและยั่งยืนสืบไป อันยากยิ่งกว่า การได้มาซึ่งความเป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้ แนวทางที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวของไทย ต้องเป็นแนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง (sufficiency democracy)

แนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง

แนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง (sufficiency democracy) ก็คือ การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาผสมเข้ากับแนวคิด ทฤษฎีและหลักการของการปกครองระบอบประชาธิปไตย พอเหมาะพอเจาะ สอดรับกับสภาพทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของไทยได้ ซึ่งประชาธิปไตยแบบพอเพียงจะต้องประกอบด้วย คุณลักษณะ 3 ประการคือ (ประมวล รุจนเสรี, 2547, หน้า 54)

1. ประชาธิปไตยสายกลาง เป็นประชาธิปไตยที่พอประมาณ เป็นประชาธิปไตยที่ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป แต่เป็นประชาธิปไตยที่พอเหมาะพอควรแก่สถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและความมั่นคง ไม่ใช่แนวทางสุดโต่ง ใช้หลักอหิงสา

ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่หาความสุข เรียกร้องผลประโยชน์บนความทุกข์ ความเดือดร้อนของผู้อื่น ไม่เบียดบังผลประโยชน์ส่วนรวมมาเป็นของตน

2. ธรรมชาติปไตย เป็นประชาธิปไตยที่ถือธรรม หรือเหตุผล ความถูกต้องเหมาะสม เป็นใหญ่ หาใช่เพียงแต่เสียงของประชาชนข้างมากแต่เพียงอย่างเดียว ไม่หวั่นไหวไปตามกระแส เพราะหลายครั้งที่เสียงข้างมากอาจไม่ใช่เสียงของความถูกต้อง เสมอไป ทั้งผู้นำและประชาชน ต้องมีโยนิโสมนสิการ หรือการคิดอย่างแยกคอกหาง คือพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ ไม่ใช้ความพึงพอใจ หรืออารมณ์ของตนเองเป็นที่ตั้ง

3. ประชาธิปไตยที่มีภูมิคุ้มกัน เป็นประชาธิปไตยที่ไม่ประมาท เป็นประชาธิปไตยที่รู้เท่า รู้ทัน และเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นประชาธิปไตยที่ยึดหยุ่น เลือกรับและผสมผสานหลักการของตะวันตกที่สอดคล้องกับสังคมไทย สามารถก้าวทันและพร้อมรับกับกระแสโลกาภิวัตน์

คุณลักษณะของประชาธิปไตยแบบพอเพียงทั้ง 3 ประการ ยังต้องประกอบด้วย เงื่อนไขสองประการ อีกด้วย คือ (ประมวล รุจนเสรี, 2547, หน้า 59)

1. ความรู้ เป็นประชาธิปไตยที่ถูกต้องตามหลักวิชา ความเข้าใจของผู้ใช้ ประชาธิปไตยต้องไม่คลาดเคลื่อนไปจากอุดมการณ์ที่แท้จริงของประชาธิปไตย ต้องไม่นำประชาธิปไตยมาแอบอ้างบังหน้าเพื่อล้มล้างฝ่ายตรงข้าม แย่งชิงอำนาจกันเอง หรือเพื่อนำประเทศไปสู่ระบอบการปกครองอื่นอันไม่พึงปรารถนา

2. คุณธรรม มุ่งเน้นที่ตัวผู้นำ ผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนต้องมีคุณธรรมประจำใจ ประการหนึ่ง คือ ทศพิธราชธรรม และพรหมวิหารธรรม ซึ่งมีผู้เข้าใจผิดกันว่าเป็นธรรมะสำหรับพระมหากษัตริย์เท่านั้น แท้จริงแล้วเป็นธรรมะของผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ในทุก ๆ ระดับพึงนำมาเป็นเครื่องกำกับ เป็นกรอบการใช้อำนาจแห่งตนนอกเหนือจากกฎหมาย ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งน้อยกว่า

หลักธรรมาภิบาล ประเวศ วะสี (2541ก, หน้า 10) ได้กล่าวว่า การมีรัฐบาลที่มาจาก ระบบประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่า จะนำไปสู่การมีหลักธรรมาภิบาลเสมอไป หากแต่ รัฐบาลประชาธิปไตยนั้นเป็นพื้นฐานที่ดีที่ช่วยสนับสนุนให้นำไปสู่การมีหลักธรรมาภิบาลได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่จะได้ผลดีนั้นต้องมีการบริหาร

การจัดการที่ดีทางการเมือง และเศรษฐกิจของผู้ปฏิบัติการในทุกระดับ ซึ่งหลัก
 ธรรมาภิบาลประกอบด้วยหกหลัก คือ (1) หลักนิติธรรม (2) หลักคุณธรรม
 (3) หลักโปร่งใส ยุติธรรม (4) หลักความมีส่วนร่วม (5) หลักความรับผิดชอบ
 และ (6) หลักความคุ้มค่า

สมพร เทพสิทธิ์ (2548, หน้า 13-14) ได้อธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา
 ทางการพัฒนาของประเทศ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ปี
 พ.ศ. 2545-2549 ได้ยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นปรัชญา
 การพัฒนาของประเทศ โดยมีแนวทาง ดังนี้

1. ทางสายกลาง ไม่พัฒนาไปในทางทิศใดทิศหนึ่งจนเกินไป เช่น ปิดหรือเปิดเต็มที่
2. ความสมดุลและความยั่งยืน เน้นการพัฒนาในลักษณะองค์รวม
3. ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีความพอดีทั้งในการผลิตและการบริโภค
4. ภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันโลก รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
 อย่างรวดเร็ว

5. การเสริมสร้างคุณภาพคน เน้นให้มีความซื่อสัตย์สุจริต มิตรไมตรี เอื้ออาทร
 มีความเพียร มีวินัย มีสติ ไม่ประมาท พัฒนาปัญญาและความรู้อย่างต่อเนื่อง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 39-45) ได้อธิบายถึง เศรษฐกิจพอเพียงตาม
 แนวพระราชดำริอยู่เหนือกว่าเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตก ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุ
 ที่เป็นรูปธรรม เช่น เงิน ทรัพย์สิน กำไร ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจซึ่งเป็นนามธรรม
 แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเศรษฐกิจนายทุนหรือเศรษฐกิจธุรกิจ
 เพราะครอบคลุม ถึงสี่ด้าน คือ

1. มิติด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินให้
 ความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพเพื่อให้พึ่งตนเองได้ให้พ้นจากความยากจน
 การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตาม
 เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น และมีชีวิต
 ที่เป็นสุขตามสมควรแก่อัตภาพ พ้นการเป็นหนี้และความยากจน สามารถพึ่งตนเองได้
 มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นสุข

2. มิตিদ้านจิตใจ เศรษฐกิจพอเพียงเน้นที่จิตใจที่รู้จักพอ คือ พอดี พอประมาณ และพอใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภ เศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มที่ตัวเอง โดยสร้างรากฐานทางจิตใจที่มั่นคง โดยเริ่มจากใจที่รู้จักพอเป็นการปฏิบัติตามทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา

3. มิตিদ้านสังคม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่มีความสุขสงบ ประชาชนมีความเมตตาเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ มุ่งให้เกิดความสามัคคี ร่วมมือ เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากการเบียดเบียน การเอาัดเอาเปรียบกัน การมุ่งร้ายทำลายกัน

4. มิตিদ้านวัฒนธรรม วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิต (way of life) ของประชาชน เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อุดม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้ เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 78) ได้อธิบายถึง พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ คำว่า ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควรต่อผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 156) ได้อธิบายถึง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงประกอบหลักการหลักวิชา และหลักกรรมหลายประการ อาทิ

1. เป็นปรัชญาแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกกระดับ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ
2. เป็นปรัชญาในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง
3. จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุล และพร้อมการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี
4. ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็น ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน
5. จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน
6. จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ

สุรยุทธ์ จุลานนท์ (2550) ได้อธิบายถึงการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาปฏิบัติโดยนำมาใช้เป็นหลักการพื้นฐานของนโยบายการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการเติบโตอย่างมั่นคง ความมีวินัยของนโยบายธุรกิจมหภาค รวมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้มีความเป็นธรรม เติบโตอย่างมีคุณภาพ หมายถึง การให้ความห่วงใยอย่างยิ่งยวดต่อหลักธรรมาภิบาล การบริหารความเสี่ยง แต่ความห่วงใยในเรื่องดังกล่าวจะไม่ส่งผลกระทบต่อกลไกตลาด แม้แต่มีอิทธิพลต่อการเปิดของเศรษฐกิจไทยในความเป็นจริงปรัชญาเศรษฐกิจเป็นต้นแบบของไทยสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยสรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ คือ การยึดหลักทางสายกลางและความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และมีคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจและการกระทำ

แนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง จะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อได้ถูกนำมาปฏิบัติทั้งสองภาคส่วนของการเมือง การปกครอง ดังนี้ (ประมวล รุจนเสรี, 2547, หน้า 61)

1. ภาคส่วนของกฎเกณฑ์และสถาบัน (hardware) การออกแบบโครงสร้างสถาบันการเมือง องค์กรตรวจสอบการใช้อำนาจ การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญ” นั้นจะต้องคิดออกแบบด้วยแนวทางประชาธิปไตยแบบพอเพียง โดยคำนึงถึงโครงสร้างส่วนล่างหรือโครงสร้างพื้นฐานของสังคมไทยให้มาก เพราะรัฐธรรมนูญของไทยนั้นมีบริบทที่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญของตะวันตกอยู่ประการหนึ่ง คือ รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรของไทยนั้นมี “ใส่ใน” เป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแทรกอยู่ นั่นคือ กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนระบบการเมืองการปกครองของไทยมาตลอด 75 ปี ได้แก่

1.1 สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงปกเกล้าเหล่าพสกนิกรด้วยความร่วมมือเป็นสุข สมดังเนื้อเพลงภูมิแผ่นดิน นวมินทร์มหาราชา ที่ว่า “. . . อ้อองค์สุริศรีมีธรรมส่อง ปกครองอย่างทรงพระเมตตา คุบิคร เหล่าประชาทุกซัؤونใด ๆ กรายมา ไอ้ฟ้าเป็นดังฝนดับไฟ . . .”

1.2 พี่น้องประชาชนกลุ่มอาชีพเกษตรกรในต่างจังหวัดและกลุ่มอาชีพรับจ้างในกรุงเทพมหานคร ซึ่งคิดเป็นประมาณ ร้อยละ 80 ของสังคมไทย ซึ่งเป็นตัวชี้ขาดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในแต่ละครั้ง

1.3 กลุ่มคนชั้นกลาง ได้แก่ กลุ่มนักธุรกิจ นายทุน ปัญญาชน และนักวิชาการ ซึ่งมีอยู่ประมาณร้อยละ 10 ของสังคม กลุ่มนี้จะเป็นตัวชี้ขาดการดำรงอยู่ของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งหรือไม่ก็ตาม

1.4 กลุ่มข้าราชการ ซึ่งหมายรวมถึง กองทัพ พลังขับเคลื่อน “กงล้อแห่งรัฐธรรมนูญ” ทั้ง 4 อานูภาพนี้ เรียกว่า “รัฐธรรมนูญจิตวานุภาพ”

ในเมื่อกฎหมายมีหน้าที่ประการหนึ่งคือ หน้าที่จัดสรรทรัพยากร (allocation of resources) ให้แก่กลุ่มผลประโยชน์ (interest groups) ทุกกลุ่มในสังคมอย่างเป็นธรรมทางหนึ่งที่จะลดความตึงเครียดทางการเมือง ก็คือการ ออกแบบรัฐธรรมนูญโดยแบ่งสรรทรัพยากรให้กลุ่มผลประโยชน์ทุกกลุ่มในสังคมอย่างเหมาะสม พอเหมาะพอควรกับบริบท

ทางการเมืองของไทย ไม่อาจออกแบบรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมืองโดย นำเข้าหลักการ และหลักกฎหมายจากตะวันตกมาทั้งคั้งโดยไม่ปรับปรุงให้พอเหมาะสอดคล้องกับสังคม การเมืองของไทย แต่ทั้งนี้โดยไม่คลาดไปจากอุดมการณ์หลักคืออุดมการณ์ประชาธิปไตย

2. ภาคส่วนของวัฒนธรรมทางการเมือง (software) หากคนที่เข้ามาใช้อำนาจ แทนรัฐ ในนามของรัฐ ได้ใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม ผู้เป็นเจ้าของ อำนาจอย่างแท้จริง และด้วยใจเป็นธรรม ขอให้ทุกฝ่ายจงน้อมนำแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำรัส มาเป็นธงนำในการดำเนินชีวิต เพียงเท่านั้นวัฒนธรรมทางการเมือง แบบประชาธิปไตยก็จะบังเกิดเป็นจริงขึ้นได้ เมื่อนั้นสังคมประชาธิปไตยสมบูรณ์แบบ ก็จะถูกสถาปนาขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน เหมือนคังนานาประเทศที่มีสังคม ประชาธิปไตยอันเข้มแข็ง

โดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า ประชาธิปไตยแบบตะวันตก (ทุนนิยม) ที่มีการนำมาใช้ ในประเทศไทย ได้ก่อให้เกิดความแตกแยก ความขัดแย้ง และความไร้เสถียรภาพ และทำให้ เงินมีอำนาจ เป็นการจำกัดผู้ที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองไว้จำนวนน้อย ยิ่งการเมืองมี บทบาทมากเท่าใด ประชาชนก็ยิ่งมีความแตกแยกมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับ ประชาธิปไตยแบบพอเพียงแล้ว จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันในสาระสำคัญดังนี้

ตาราง 2

ความแตกต่างระหว่างประชาธิปไตยแบบตะวันตก (ทุนนิยม) กับประชาธิปไตยแบบพอเพียง

ประชาธิปไตยแบบตะวันตก (ทุนนิยม)	ประชาธิปไตยแบบพอเพียง
เป้าหมายการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์	ผลประโยชน์สาธารณะ
จุดเน้น : ปังเจกบุคคล	ชุมชน
การแข่งขัน ความขัดแย้ง	ความร่วมมือ
กำไร	น้ำใจ
การใช้เสียงข้างมาก	การหาฉันทามติ
การเลือกตั้ง	การประชุมปรึกษาหารือ
องค์กร : พรรคการเมือง รัฐสภา	กลุ่มประชาชน ประชาสังคม
กฎกติกา : กฎหมาย	ประเพณี และกฎหมาย
จำนวนผู้เกี่ยวข้อง : จำกัดเฉพาะนักการเมือง	กลุ่มประชาชน ประชาสังคม

จากตารางแสดงถึงความแตกต่างกันของประชาธิปไตยแบบตะวันตก (ทุนนิยม) ซึ่งสนับสนุนแนวคิดทุนนิยม และประชาธิปไตยแบบพอเพียงที่สนับสนุนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเหมาะสมกับสังคมไทย เพราะแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งความเกินพอดีของระบบทุนนิยมได้ ดังนั้นประชาธิปไตยแบบพอเพียง เป็นการดำเนินกิจกรรมที่ชาวบ้านจัดทำขึ้นเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง โดยใช้ระบบการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการแก้ปัญหา อาศัยความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องมีการจัด โครงสร้าง และวิธีการทำงานแบบประชาธิปไตย เน้นการสร้างความปลอดภัย

